

Vuk'uzenzele

Produced by: Government Communication & Information System (GCIS)

English/Tshivenda

Khubvumedzi 2019 Khandiso 1

Bead worker embraces her heritage

Page 9

Basic Education gives matriculants a second chance

Page 12

JOBS INSIDE:

Black Mambas strike poachers

THE WOMEN-LED BLACK MAMBA

Anti-Poaching Unit is a poacher's worst nightmare as they relentlessly patrol fences, look for snares and remain alert to any threats to the wild animals they are dedicated to protecting.

The Black Mamba Anti-Poaching Unit is the first majority female anti-poaching unit in South Africa.

It was established in 2013 by conservationist and field ecologist Craig Spencer, Managing Director of Transfrontier Africa NPC, to protect the Olifants West Region of Balule Nature Reserve.

They are part of the Department of Environment, Forestry and Fisheries (DEEF)

Image: Fleur Beemster

• Cont. on page 2

ALSO AVAILABLE ON:

@VukuzenzeleNews

Vuk'uzenzele

CONTACT US

Website: www.gcis.gov.za
www.vukuzenzele.gov.za

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za
Tel: (+27) 12 473 0353

Tshedimotsetso House:

1035 cnr Frances Baard and Festival streets Hatfield, Pretoria, 0083

FREE COPY NOT FOR SALE

U wanulusa khentsa ya mulomo wa mbumbelo u sa athu lenga zwi phulusa vhutshilo

U BVA KHA miñwaha ya heneffa kha 20 vhafumakadzi vha tea u dzulela u itwa *pap smear* u itela uri khentsa ya mulomo wa mbumbelo i wanuluswe zwi sa athu ita uri zwi kongxe u i lafha. Uyu ndi mulaedza kha vhafumakadzi une wa khou anqadzwa kha Nwedzi wa Tsivhudzo ya Khentsa ya Mulomo wa Mbumbelo nga Khubvumedzi.

Silusapho Nyanda

Muponyi wa khexantsa ya mulomo wa mbumbelo u tenda kha zwauri, vhafumakadzi vha tea u dzulela u itwa *Pap smear* kiliniki dzapo.

Vho Zibulani Dlamini (45) vho amba uri arali vho vha na ndivho yo tanqavhuwaho nga ha khentsa, vho vha vha tshi do vha vho itwa ndingo u tshavhanya.

“Arali vha tshi dzulela u pfa vhuṭungu nga fhasi ha thumbu, vha tea u ya vha itwa ndingo. Tsumbo dziñwe ndi u bva malofha musu u khou ita zwa vhudzekani kana nga murahu ha u ita zwa vhudzekani, tshikando tshi si tshavhuḍi, u ya maḍuvhani lu siho kha ngona na vhuṭungu ho kalulaho musu vhe maḍuvhani,” vha tshi tsivhudza nga izwo, vho amba uri kha vhañwe

vha vhafumakadzi a hu na tsumbadwadze na luthihi, ndi ngazwo zwine u dzulelwa u tloṭwa zwa vha zwa ndeme.

U ya nga *Cancer Association of South Africa* (Cansa) khentsa ya mulomo wa mbumbelo i bvelela kha sele dza tshipiḍa tsha fhasi tsha mbumbelo tsho tumanaho na vhudzimu ha musadzi. “Ndi khentsa ya vhuvhili i anzelaho u wanala kha vhafumakadzi vha Afrika Tshipembe nahone i vhangwa nga maandḁa nga vairasi

ya “*human papilloma*”, vairasi yo ḁoweleaho ine ya phaḁalala nga u kwamana nga lukanda, zwiluḁi zwa muvhili na nga u ita zwa,” Cansa yo ralo kha webusaithi yayoy.

“U tshavhanya u wanuluswa ha khentsa ya mulomo wa mbumbelo zwi khwinisa zwickhala zwa uri i lafhee nahone zwi a thivhela tshanduko dza sele dziñwe na dziñwe dza kha mulomo wa mbumbelo uri dzi bveledze vhuṭwadze ha khentsa,” Cansa yo ralo.

Vho Dlamini vho wanuluswa uri vha na khentsa nga Lambami 2018 musu vho ya kiliniki ya havho nga nṱwambo wa vhuṭungu he vha vha vha khou vhuṭungu nga fhasi ha thumbu na kha khundu.

Vho amba uri mvelelo dzavho dza *pap smear* dzo vhuṭungu nga murahu ha nṱwedzi vha rumelwa sibadela tshapo, he vha swika vha

Vho vha vha tshi zwi ḁivha?

- *Pap Smear* ndi mahala nahone i nga itwa kha tshiimiswa tsha ndondolamutakalo tsha mutheo u fana na kiliniki kana senthara ya mutakalo ya tshitshavha.
- Vhalwadze vha khentsa ya mulomo wa mbumbelo na vhafumakadzi vhane vha tḁoḁa mafhungo nga vhuḁalo nga ha vhuṭwadze uvhu vha nga kwama vha Dzangano l'a Khentsa l'a Afrika Tshipembe kha: 0800 22 66 22.

Academic Hospital ngei Mthatha he vha vhuḁzwa uri vha na khentsa ya mulomo wa mbumbelo.

“Madokotela vho mmbudza uri nga nṱwambo wa vhuḁulu ha khentsa, zwa khwiṱesa ho vha u bvisa mbumbelo yanga yoṱhe u itela u thivhela uri i sa phaḁalale i tshi ya phanḁa.”

Vho Dlamini vho amba uri hu tea u vha na fulo la u funza vhafumakadzi zwinzhi nga ha khentsa ya mulomo wa mbumbelo, zwauri i fara hani vhafumakadzi na zwauri vha nga wana ngafhi dzilafho.

Vho Dlamini vho fhedza nga uri: “Vhafumakadzi vhane vha humbulela uri hu nga vha hu na zwiñwe zwi sa khou tshimbilaho zwavhuḁi vha tea u wana thuso ya dzilafho nga u tshavhanya.”

* Zibulani Dlamini a si dzina lavho la vhuḁuma.

rumelwa ngei Nelson Mandela

NHI: U vha tsinisa na u swikela tsireledzo ya mutakalo wa shango nga vhuṭphara

Mulayotibe wa Ndingakho-mbo ya Mutakalo wa Lushaka (NHI) wo lavhelelwa vhuḁuma wo anqadzwa lwa tshiofisi nga Phalamende – u vulela ndila nyambedzano na vhuḁshelamulenzhe ha tshishavha.

U anqadzwa ha Mulayotibe zwo swikisa Afrika Tshipembe tsinisa na tshipikwa tshalo tsha u shumisa NHI.

Mulayotibe wo sainwa nga Minista wa Mutakalo, Dokotela Vho Zweli Mkhize, wa tshanganedzwa nga Khabinethe nga Fulwana.

Nga NHI, muvhuso u tḁoḁa u swikela mushumo wawo wa zwa ndayotewa u netshedza ndondolamutakalo shango nga vhuṭphara ya ndeme kha vhoṱhe sa zwe zwa bulwa kha Khethekanyo 27 ya Ndayotewa na kha Zwipikwa zwa Mveledziso yo Khwaṱhaho zwa Mbumbano ya Dzitshaka.

Ndivho dza NHI ndi u khwaṱhisedza uri vhadzulapo vha

Afrika Tshipembe, vhadzuli vha tshoṱhe, tshavhi, vhafariwa, tshaka dza vhanḁa vhane vha si vhe vhadzili vha tshoṱhe na vhana vhoṱhe vha ḁo netshedzwa ndondolo ya zwa mutakalo khulwane.

Senthara dza ndondolo ya zwa mutakalo khulwane dzi ngaho sa kiliniki kana madokotela dzi ḁo vha dzone fhethu ha u thoma u swikela ndondolamutakalo. Tswikelo ya tshumelo dza ndondolamutakalo dzi ḁo wanala mahala fhethu ha netshedzo ya ndondolo.

Minista Vho Mkhize vho amba uri: “Ndi kale sisteme yashu ya ndondolamutakalo yo shuma nga ndila i siho kha ngona nahone i sa swikeli tḁoḁea. Sisteme ya ndondolamutakalo ya nnyi na nnyi yo hwala vhuḁi-fhinduleli vhuḁulwane kha malwadze o tsikaho shango lashu, u tḁogomela phesenthe dza 84 dza vhadzulapo vhashu nga zwiko zwiṱuku zwi re fhasi musu zwi tshi vhambedzwa na zwa sisteme ya ndondolamutakalo ya phuraivethe ine ya

shumela fhedzi phesenthe dza 16 dza vhadzulapo.

NHI i lavhelela u tevhedza maga a mashango a ngaho sa Britain na Japan ane a shumisa zwiko zwao.

NHI i shuma hani?

Nga kha NHI, mulwadze u ḁo nṱwaliswa sa mushumisi. Vhashumisi vha ḁo tḁa u dalela zwiimiswa zwa ndondolo ya zwa mutakalo zwiḁulwane sa dokotela na kiliniki zwine zwa ḁo shuma sa levele ya mathomo kha u swikelela ndondolamutakalo.

Musu vha kha tshiimiswa tsha ndondolo ya zwa mutakalo,

vhashumi vha ndondolamutakalo vha ḁo sumbedza tshimo tsha ndondolo tsho teaho mulwadze nahone arali zwo tea vha ḁo rumela mulwadze uri a wane dzilafho liñwe.

Vhalwadze vha ḁo wana dzilafho ili mahala fhedzi arali vhalwadze vha ya kha vhoramakone vha malalwadze thwii vha ḁo xeḁelwa nga dzilafho la mahala vha badela tshumelo iyo.

Hu bvelela mini kha zwikimu zwa thusedzo ya dzilafho?

Nga fhasi ha mutayotibe, zwikimu zwa dzilafho zwi ḁo

fheliswa nga zwiṱuku u swika zwikimu izwo – sa zwone zwiko zwa ndeme zwa ndondolo ya zwa mutakalo zwiḁulwane – mafhedziseloni zwi sa tsha vha hone.

Thusedzo ya zwa dzilafho i ḁo kona fhedzi u netshedza zwine zwa pfi netshedzo yo randelwaho. Netshedzo yo randelwaho i ḁo netshedza tshumelo dzi siho kha NHI dzi ngaho sa tsumbo muaro wa khosmethiki.

Vho Mkhize vho amba uri: “Vhathu vhoṱhe vha Afrika Tshipembe vha ḁo vhuḁelwa nga ndondolo ya mutakalo ya ndeme khulwane hu si na mutsiko wa masheleni ane a badelwa nga iwe muṱe”.

SAnews.gov.za

Vho vha vha tshi zwi ḁivha?

- NHI i khou lavhelelwa u ḁura heneffa kha R256 bilioni.
- NHI i ḁo shumiswa tshoṱhe nga 2026.